

Автор статті зосереджує увагу на застосуванні окремих законодавчих актів при виконанні обов'язків під час надання професійної правничої допомоги. Наводиться авторське визначення поняття «нормативно-правове регулювання професійної культури юриста».

Ключові слова: професійна правова культура, юрист, правове регулювання, конституційний правопорядок, норма права.

Аронов Я. Нормативно-правовое регулирование профессиональной культуры юриста

В статье исследовано понятие нормативно-правового регулирования профессиональной культуры юриста, проанализированы научные взгляды относительно толкования правового регулирования общественных отношений в целом.

Автор статьи сосредоточивает внимание на применении отдельных законодательных актов при исполнении обязанностей при оказании профессиональной юридической помощи. Приводится авторское определение понятия «нормативно-правовое регулирование профессиональной культуры».

Ключевые слова: профессиональная правовая культура, юрист, правовое регулирование, конституционный правопорядок, норма права.

Aronov Y. Normative-legal regulation of professional culture of a lawyer

The article deals with the concept of legal regulation of the professional culture of a lawyer, analyzes the scientific views on the interpretation of the legal regulation of social relations in general.

The author of the article focuses on the application of certain legislative acts in the performance of duties in the provision of professional legal assistance. The author defines the concept of «legal regulation of the professional culture of a lawyer».

The author's definition of the concept of «normative and legal regulation of professional ethics of a lawyer» is proposed: the use of state measures to streamline internal interpersonal and professional relations between representatives of legal professions, which are legally enshrined in laws and by-laws as mandatory rules of conduct.

Key words: professional legal culture, lawyer, legal regulation, constitutional law, norm of law.

Мазуренко В.В.

**ПОГЛЯДИ П.Є.КАЗАНСЬКОГО ЩОДО
ВИКЛАДАННЯ НА ЮРИДИЧНИХ
ФАКУЛЬТЕТАХ**

УДК 340

Постановка проблеми. Не можна не висвітлити діяльність та погляди П.Є. Казанського на викладання права. Великий досвід викладання міжнародного права, виконання обов'язків декана

юридичного факультету Новоросійського університету [1] обумовлюють значний досвід П.Є. Казанського з організації та здійснення викладання права. В кінці XIX ст. в Міністерстві народної освіти Російської імперії було підняте питання про реформування викладання на юридичних факультетах. П.Є. Казанський активно займався цими питаннями, написав ряд робіт на цю тему. Варто відзначити, що науково-методичні роботи П.Є. Казанського про постановку викладання права на юридичних факультетах Росії були в той час рекомендовані для всіх вузів країни [2].

Це питання дуже актуальні для України, адже традиції викладання, традиції Одеської школи права були закладені попередниками, серед котрих постать П.Є. Казанського, як теоретика викладання права, створення системи юридичної освіти в Новоросійському університеті, є одною з найважливіших. По друге, П.Є. Казанський виступав як теоретик реформування юридичної освіти, та й діяв у практичній площині як декан юридичного факультету Новоросійському університеті, тому його погляди, думки та висновки мають практичну цінність. По-третє, читаючи праці П.Є. Казанського щодо проблем юридичної освіти на початку XX ст. неможна от позбутися від думки, що він писав про сучасну юридичну освіту, про сучасних студентів, сучасних викладачів. Й ще одна причина особливо уважного дослідження праць П.Є. Казанського з цих питань – вони, на жаль були невинувато забуті, на відміну від його праць з питань міжнародного права.

Незважаючи на те, що ці питання стосуються не тільки, і не стільки викладання міжнародного права, скільки питання викладання права в цілому, проте по-перше, їх можливо застосовувати при викладанні будь-яких юридичних дисциплін, у тому числі міжнародно-правового циклу, а по-друге, ці рекомендації розробляв саме фахівець й викладач саме міжнародного права.

Метою даної статті є характеристика поглядів П.Є. Казанського щодо викладання на юридичних факультетах та їхнє значення для сучасної української юридичної освіти у світлі реформ, що здійснюються.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням викладання міжнародного права в Україні були присвячені як окремі

конференції¹, так й випуски спеціалізованих журналів². На жаль, в них не були використанні напрацювання П.Є. Казанського.

Тому ця грань діяльності П.Є. Казанського представляє значний інтерес й в рамках цієї роботи. Ми практично не зустрічали сучасних праць, в яких би аналізувалися погляди П.Є. Казанського з питання викладання права, незважаючи на наявність значних доробок вченого, на відміну відгуків та статей його сучасників. Виключенням є стаття російської дослідниці Т.М. Баженової. Як вказує Т.М. Баженова «Професор Новоросійського університету П.Є. Казанський висловлював стурбованість недостатньою практичною підготовленістю студентів, невдоволення системою екстернату як способом підготовки юристів» [3].

Виклад основного матеріалу дослідження. Здобуток П.Є. Казанського з викладання права налічує десять праць, включаючи статті, брошури, книги. Серед праць них три значних [4, 10] й декілька менших публікацій [5, 6, 7, 9, 11, 12, 13, 14, 15].

Однією з перших праць П.Є. Казанського з зазначеної теми були «Заметка о преподавании права в университетах» [5], які були оприлюднені у Докладі у спілкуванні магістрантів при юридичному факультеті Московського університету [8, С. 18.]. Як про цю публікацію вказує сам автор, «Мені пригадується, що, будучи студентами Московського університету, я написав велику статтю про університетське викладанні, яка дуже цікавила моїх товаришів. Стаття ця страждала звичайними недоліками студентських робіт, проте, після тривалих поневірянь по редакціях, вона знайшла притулок в одному спеціальному виданні» [13, С. 8-9]. Тобто, можливо зробити висновок, що інтерес до цієї проблеми та основні думки виникли у П.Є. Казанського ще в студентські роки, коли він відчував та усвідомлював ці проблеми саме як студент, через дев'ять років, будучи вже досвідченим викладачем він повернувся до цієї тематики, яку дослідив та розвив на теоретичному та практичному рівні.

1 Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми викладання міжнародного права» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, 31 січня 2013 р., Київ.

2 Український часопис міжнародного права : наук.-практ. журн. – 2013. – Спец. вип. : Проблеми викладання міжнародного права.

Як вказує сам П.Є. Казанський у бібліографії, на працю «К вопросу о постановке преподавания на юридических факультетах» 1901 р., малі місце доповіді про цю книгу: проф. М.О. Куплевского в Харківському Юридичному Товаристві¹ та прив.-доц. В.И. Гессена в Петербурзькому Юридичному Товаристві², а також статі, що викладалося вміст цієї книги³, відгуки⁴, а також анонімна брошура⁵. Ця праця була опублікована також в Учених Записках Новоросійського Університету, 1900, т. 81. Ця праця, як й інші, містить обширну бібліографію з питання викладання права, яка має не будь який інтерес у сучасності [10]. Праця містить 80 сторінок, та включає наступні теми: Завдання, засоби і основні умови факультетського викладання; Читання лекцій; Живе слово; Диктування лекцій; Наука і вчення в минулому і в сьогоденні; Самостійне читання учнів; Підручники; Читання лекцій, співбесіда, усні і письмові вправи учнів; Необхідність практичних занять учнів; Основні риси правильного влаштування їх; Практичні заняття наукового характеру; Практичні заняття прикладного характеру; Юридичні навчально-наукові інститути; Зосереджене проходження предметів; Значення пропонованої постановки викладання.

1 Юридическая Газета. 1901, № 31. [8, С. 18.]

2 Право, 1901, №19. [8, С. 18.]

3 «Статті, в яких викладалося вміст цієї книги: В.Л.А.-в. О задачах и постановке высшего юридического образования в России / Юридическая Газета. 1901, № 15; Гессен В. О преподавании на юридических факультетах / Право, 1901, №№ 18 и 19; Петражицкий Л. К университетской реформе / Россия. 1901, 3 и 4 июня; Петражицкий Л. К вопросу о реформе университетского преподавания / Право. 1901, №№ 29 и 31. Крім того, зміст цієї брошури було предметом розгляду і во многих інших роботах, в особливості слід відмітити книгу Г.Ф. Симоненко Возможно ли возрождение наших университетов при сохранении в них нынешней системы преподавания. Варшава. 1901. Інші вказівки см. в нижеприводимій книзі - Вопрос о преподавании права в русской печати 1901 р.» [8, С. 18-19].

4 «Відгуки: Журнал Министерства Юстиции. 1901, март, стр.345. В. Гессен. – Новое Время. 1901, 7 февраля. – Вестник Воспитания. 1901, №2. Інші відгуки см. Також в нижеприводимій книзі - Вопрос о преподавании права в русской печати 1901 р.» [8, С. 19].

5 «Анонімна брошура: Нотатки читача з приводу брошури П. Казанського. Одеса. 1901. – Вкрай різке і тенденційна критика» [8, С. 19].

Другою значною працею з теми було видання «Вопрос о преподавании права в русской печати» [4]. Ця праця була опублікована також в Учених Записках Новоросійського Університету, 1903, т. 91 [8, С. 19]. Було опубліковано декілька статей, в яких викладався вміст цієї книги¹ та відгуків [16].

Зміст цієї книги включав наступні розділи: Передмова; Завдання, які переслідуються на юридичних факультетах; Лекційна або складна система викладання; Читання лекцій; Самостійне читання і співбесіди учнів;

Значення практичних занять; Деякий риси організації практичних зайнять; Испити; Заключення. Незважаючи на простий зміст, ця книга сама велика з обсягу із всіх праць П.Є. Казанського та має 302 сторінки [4]. Питання реформи викладання на юридичних факультетах викликало значну дискусію в пресі, що спонукало П.Є. Казанського підготувати аналіз цієї дискусії за 1901 р. На предмет дослідження вказує автор в передмові: тільки статті в пресі (не включаючи офіціальні матеріали), і тільки питання викладання права, залишаючи за рамками питання правової освіти загалом [4, С. 3]. Ця книга, що природно, містить обширну, ймовірно, максимально повну бібліографію видань с питання викладання права за 1901 р.

«Возрождение изучения права в русских университетах» [13] було однією з останніх публікацій на тему викладання права, незважаючи на те, що вчений продовжував адміністративну та викладацьку діяльність на посаді декана юридичного факультету Новоросійського університету. На цю брошуру був надрукований відгук В.М. Хвостова².

Позначаючи проблеми в юридичній освіті, П.Є. Казанський зазначає, що «На ділі виявляється, однак, що та підготовка, яку вони (юридичні факультети – В.М.) дають своїм вихованцям, недостатня...» [10, С. 5-6], що викликає питання «...наскільки вза-

1 «Статті, в яких викладався вміст цієї книги: И.И. Янжул, Практические занятия /Русская Школа. 1903, апрель. – Гр., Лекционный кризис юристов /Новое Время. 1903, 25 апреля. – Русское Слово. 1903, 8 мая – Передова». [8, С. 20].

2 Русские Ведомости. 1903, № 288, 23 октября. В.Х. (проф. Хвостов) [8, С. 20].

галі споконвічна постановка освіти і викладання на юридичних факультетах відповідає сучасним вимогам і чи не настав час поставити на них навчальну справу так само широко і науково, як воно поставлено на факультетах природничих та медичних і в різних вищих школах прикладних знань?» [10, С. 6-7]. Порівнюючи викладання на юридичних та інших факультетах університетів, П.Є. Казанський вказує, що якщо на інших факультетах з періоду Середніх століть відбулись зміни в викладанні, то юридичні факультети залишаються до останнього часу порівняно мало зміненими загальним підйомом освітнього покликання університетів [4, С. 2]. Причини цього криються в тому, що «вимоги, які пред'являє нині суспільство і держава до молодих юристів, незрівнянно вищі того, що ми бачили в минулому, і навіть порівняно недалекому» [13, С. 5].

Й на ще один аспект звернуло увагу вчений – на ріст правової освіти цілому, як фактор, який треба враховувати при реформі юридичної освіти.

«Нарешті, не треба випускати з уваги ще однієї обставини. Юридичні знання сильно поширилися в суспільстві. Тепер немає жодного освіченої людини, який не був би скільки-небудь і юридично утворений» [13, С. 6]. Тобто, рівень правової освіти, у тому числі, міжнародно-правової – це важливий фактор, що впливає як на зміст і цілі юридичної освіти. На зв'язок та вплив юридичної освіти для формування міжнародної правосвідомості вказували фахівці [17, 18, 19]. Як вказував П.Є. Казанський, – «Школа юридичної освіти тепер не тільки державному університеті. Кожна серйозна газета є також вільна вища школа, а в тому числі і школа права. Книжкова друк – другий великий народний університет. Державна служба і громадська діяльність також виробляють зі своїх діячів юристів, нерідко всебічно та глибоко освічених. Не кажу вже про публічні лекції, доповіді у вчених товариствах і про інші, так би мовити, вільні кафедри правознавства» [13, С. 6]. Загальний висновок, який проходить у всіх працях П.Є. Казанського – необхідність реформи викладання на юридичних факультетах [4, С. 3], яку вчений і педагог конкретизує в докладному аналізі прийомів і методів, пропозицій і висновків що до змін у викладанні права.

П.Є. Казанський в своїх працях вивчав проблему реформування викладання права в контексті загальної методології викладання в університетах, включаючи питання завдань університетів. Одно із важливих питань, навколо якого точились дискусії щодо викладання права було питання задач університету – це учбовий або науковий заклад [4, С. 17-34]. П.Є. Казанський дотримується дуалістичного підходу, вказуючи що між викладанням та науковими розвідками: «Односторонні погляди на університети не відповідають тому, що останні завжди були і що собою тепер всюди представляють, і зовсім небажаним чином стискають їх велике покликання» [4, С. 24-25]. Щодо завдань юридичних факультетів, то віддаючи перевагу теоретичної підготовки, автор відзначає важливість практичних навичок. На думку П.Є. Казанського, юридичні факультети повинні забезпечити навчання учня наукової роботи в галузі права, а «головний вид так званих практичних занять – вправи наукового характеру. Юридичний факультет є спеціальне відділення університету - освіту, яке воно дає, є вищим, інакше, носить науковий характер» [4, С. 33].

Вказуючи на умови роботи викладачів, П.Є. Казанський звертає увагу на те, що «Професори не тільки вчені, а й викладачі. Якщо чисто наукова діяльність їх може бути плідна тільки за умови можливо повної свободи, то бажано і має дослідити питання про найбільш доцільну постановку університетської освіти.» [10, С. 9] При цьому, метою професорів-юристів є постановка «викладання права настільки-же широко і науково, як поставлено викладання інших університетських наук» [13, С. 4].

Визначаючи завдання вищої юридичної освіти, П.Є. Казанський вказує, що юридичні факультети не повинні «виготовляти» суддів, адміністраторів, присяжних повірених: «Задача вищої юридичної освіти загальна, переважно, хоча і не виключно, теоретична підготовка молодого юриста в області його майбутньої особливої роботи» [10, С. 9]. В іншому виданні вчений вказує: «Адже держава має потребу не тільки в ремісниках суду і адміністрації, а й в людях почину, творчості, ясної і глибокої свідомості висоти свого суспільного служіння! У підготовці достатньої складу таких діячів – пряме завдання юридичних факультетів» [13, С. 8].

Констатуючи незадовільність знань випускників юридичних факультетів, П.Є. Казанський резюмує загальний висновок причини цього - незадовільну постановку навчального процесу [4, С. 36-39]. Приводячи значну кількість цитат з фактами загальної, та юридичної неграмотності студентів, перераховуючи причини цього явища, П.Є. Казанський зосереджується на питанні низької якості факультетського викладання [4, С. 40-41], перш за все на лекційній формі викладання. Тобто, признание низької ефективності класичної лекційної форми викладання юридичних дисциплін у вітчизняних вузах – це здобуток як мінімум початку ХХ ст.

Вона як тоді, так і тепер, визивала та визиває суперечки щодо ефективності. В цілому, П.Є. Казанський негативно відноситься до лекційної форми навчання в університетах. П.Є. Казанський таким образом описує цю форму викладання: «Дійсно, до самого останнього часу на юридичних факультетах застосовувалася так звана лекційна система викладання. Суть її полягала в тому, що викладачі день у день і з року в рік, весь час перебування студентів в університеті вимовляли їм по зошиті або без нього монологу, або як кажуть, читали лекції. Студенти слухали, або повинні були слухати ці лекції» [13, С. 4-5]. Й констатує: «Найголовніше значення має, звичайно, недостатність тієї підготовки, яку дають, або, вірніше, давали факультети при пануванні чисто лекційного викладання» [13, С. 5]. Цей тезис, більш конкретизований, вчений розвиває в інших працях [10, С. 15-33, 4, С. 64-98]. Критикуючи лекційну форму викладання, П.Є. Казанський зауважує, що «Загалом, погані читці становлять більшу половину професорів. При цьому саме багато істинно вчені люди погані оратори» [10, С. 18]. Серед об'єктивних причин П. Є. Казанський вказує на те, що «юридичні науки зовсім не допускаються «красномовного» викладу всіх своїх відділів і питань» [10, С. 19]. Вчений робить висновок, що «читання лекцій має відому цінність, воно не повинно бути зовсім припинено, воно повинно бути тільки істотно скорочено, видозмінено і доповнено іншими прийомами викладання. Воно зовсім не повинно бути знищено, але лише введено в розумні межі. Воно покликане бути ... не головним, а другорядним прийомом університетських занять» [10, С. 29]. Тому, П.Є.

Казанський підкреслює, що «Наші університети створили собі славу зовсім не однієї лекційної системою, а багатьом іншим і, перш за все, вченими працями своїх професорів. За кордоном лекційна система зазнала аварії також, як і у нас Усюди поряд з читанням лекцій з'явилися і інші прийоми занять студентів і зі студентами» [4, С. 84].

Однак, в процесі дискусій про форми освіти, П.Є. Казанський робить важливе зауваження: «Обговорювати значення тієї, чи іншої постановки факультетського викладання зовсім не означає вимагати, щоб всім професорам були нав'язані абсолютно одні і ті ж педагогічні прийоми. Ні, кожному з них повинно бути, певною мірою, представлено на його вільний розсуд скористатися, або не скористатися різними прийомами» [4, С. 42]. П.Є. Казанський стоїть на позиції гармонійного поєднання різних прийомів викладання, правильно оцінюючи значення кожного з них в загальній системі викладання. «Система занять, застосовувана на юридичних факультетах, не повинна, замикатися раз і назавжди на певних прийомах викладання, як це було за часів панування лекційного методу» [4, С. 45-46].

Щодо практичних занять, то П.Є. Казанський писав, що «На практичні заняття вельми обрушилися деякі особи, уявіть себе очевидно по малому знайомству з тим, що відбуватиметься на юридичних факультетах в дійсності – що за допомогою практичних занять професора хочуть насаджувати в студентах якийсь особливий практичний дух. Смішне і сумне непорозуміння! Університетська практика і практика життєва – абсолютно різні поняття» [13, С. 15]. На думку П.Є. Казанського, практичні заняття обов'язкові тільки для осіб, що спеціалізуються у предметі, а по друге – що вони можуть тільки доповнювати теоретичне вивчення предмету [4, С. 186]. Основні висновки П.Є. Казанського щодо практичних занять: вони в першу чергу повині мати наукову направленість; вони можуть та повинні вестись по кожній дисципліні; організація практичних занять повинна бути під контролем професора [4, С. 230-231].

Не втратили, а можливо і стали більш актуальними висновки П.Є. Казанського щодо постановки викладання права:

1. «В основі університетських занять правом повинна бути покладена самодіяльність слухачів, їх самостійна праця.... Учень повинен братися за нього, не чекаючи ніяких підганянь з боку і витратити на свої заняття всі свої дані » [13, С. 9].

2. Маючи на увазі обов'язковість звернення до нормативно-правих актів і першоджерел, П.Є. Казанський вказував, що «Студент, який вивчає право, повинен намагатися якомога ближче підійти до тих явищ, які його займають» [13, С. 9].

3. П.Є. Казанський наполягав, що головну роль в навчальних заняттях повинно грати самостійне читання студентами наукових творів, а також письмові вправи студентів по всім дисциплінам [4, С. 285-285].

4. Наскільки актуально звучить зауваження о том, що: що студент не повинен уникати постійного нагляду і близького керівництва з боку професорів. При цьому, допомога, яка може бути надана учням з боку викладачів, повинна обмежуватися тільки тими випадками, коли вона виявляється безумовно необхідної, але в цих випадках вона повинна бути дійсною, а не тільки уявною [10, С. 14]. Однак, настільки ж «шкідлива в безцільна і дріб'язкова опіка над трудящим молодого людиною. Допомога з боку викладача повинна приходити тільки тоді, коли сили самого учня виявляються недостатніми, коли є небезпека, що він буде марно втрачати час та ін., Особливо, коли сам учень вдається за допомогою» [13, С. 11]. «Найбільша перешкода успішності навчальних занять полягати в тому, що учні зовсім недостатньо користуються безсумнівно належить їм правом вимагати особистого, близького керівництва з боку професорів» [13, С. 12].

5. П.Є. Казанський вказував про необхідність самостійного мислення студента, виключаючи протек заучування «кільки-б студент ні вивчили в університеті слів і думок свого професора, можливо, дуже піднесених і красивих, дійсного знання, яке рухає людство попереду, в його руках не буде до тих пір, поки він не буде розуміти реального, життєвого значення цих слів і думок. Він повинен залишити всяку надію на те, що професор сам одною своєю промовою вкласти в нього все те, що повинні дати кожному його студентські роки» [13, С. 10].

6. Нарешті, «викладання повинно бути погоджено як з тими основними цілями, який переслідує юридичну освіту, так і з особливостями окремої науки і особливими даними і даруванням окремих учителів та учнів. Воно не повинно замикатися в застосуванні одного будь-якого прийому. Особливо слід не випускати з уваги, що юридична освіта переслідує дві основні задачі: дати учням відомі наукові знання в області їх спеціальності і дати ними відомі необхідні в їх подальшій діяльності уміння ...» [13, С. 12].

На жаль, праці П.Є. Казанського з викладання права не містять спеціальних рекомендацій з викладання саме міжнародного права. В праці «К вопросу о постановке преподавания на юридических факультетах», піднімаючи питання розподілу дисциплін, вчений вказує що міжнародне право краще вивчати після державного [10, С. 75]. Іншої згадки про міжнародне право у роботі немає. У більш фундаментальній праці «Вопрос о преподавании права в русской печати в 1901 г.» міжнародне право згадується теж в якості однієї з дисциплін: у контексті «конверсаторської» форми викладання [4, С. 205] та в заочній дискусії з Л.Й. Петражицьким щодо практичних занять з міжнародного права, в якій Л.Й. Петражицький з сарказмом піддає критиці підходи П.Є. Казанського щодо практичних занять на прикладі практичних занять з міжнародного права [4, С. 220-221]. Спеціальних праць П.Є. Казанського з викладання міжнародного права нам виявити не вдалося [8]. Але, безсумнівно, його праці як наукові, так й навчальні оказали значний вплив на викладання міжнародного права. Саме посібники П.Є. Казанського з міжнародного права, які несуть в себе не тільки великий навчальний, но й науковий потенціал, були орієнтиром для викладання міжнародного права. Однак, вони не містять саме методичних вказівок з викладання міжнародного права [20, 21].

Висновки. Таким чином, варто відмітити, що праці П.Є. Казанського з питання реформи викладання права дійсно актуальні і по нині, й його напрацювання з цих питань можуть бути використанні в сучасних умовах реформи юридичної освіти в Україні.

1. *Butler W. E. Professor Peter E. Kazanskyi: milestones of biography and creativity / W. E. Butler, N. V. Hendel, T. R. Korotkyi, V. V. Mazurenko. – Odesa. – Feniks, 2017. – 66 p.*

2. Кудінова Л. Ю. *Казанський Петро Євгенович / Професори Одеського (Новоросійського) університету. Біогр. словник. Том 3: К-П. – 2-е вид., доп. / Відп. ред. В.А. Сминтина; Заст. відп. ред. М. О. Подрезова; Упорядники та бібліогр. ред.: В. П. Пружина, В. В. Самодурова. – Одеса, Астропринт, 2005. – С. 14-15.*
3. Баженова Т.М. *Оценка российскими профессорами-юристами подходов к преподаванию права // Российский юридический журнал, 2014, № 3. – С. 199-208.*
4. Казанский П. Е. *Вопрос о преподавании права в русской печати в 1901 г. Одесса. «Экономическая» типография. 1903. – 302 с.*
5. Казанский П. Е. *Заметка о преподавании права в университетах / Школьное Обозрение. 1892, №№ 1-4. (Доклад в общении магистрантов при Юридическом Факультете Московского Университета).*
6. Казанский П. Е. *Еще о преподавании на юридических факультетах. По поводу некоторых критик / П. Е. Казанский / Журнал Министерства Народного Просвещения. – 1901, сентябрь. – С. 227-254.*
7. Казанский П. Е. *Ответ проф. Л. Петражицкому о преподавании права на юридических факультетах. СПб. 1901. (відгук на цю статтю Русские Ведомости. 1902, № 42. В.Х. (проф. Хвостов).*
8. Казанский П. Е. *Казанский П. Е. Указатель ученых и публицистических работ б. заслуженного ординарного профессора Новороссийского университета и б. профессора вузов Одессы П. Е. Казанского, составленного им самим. 1892-1939. – 30 с.*
9. Казанский П. Е. *Лекции и практические занятия / Россия. 1901, № 27; Казанский П. Е. Du choe des opinions / Новости. 1901. 30 августа.*
10. Казанский П. Е. *К вопросу о постановке преподавания на юридических факультетах. Одесса. «Экономическая» типография. – 1901. – 80 с.*
11. Казанский П. Е. *К вопросу о постановке преподавания на юридических факультетах / Журнал Министерства Юстиции. 1901, сентябрь.*
12. Казанский П. Е. *К реформе юридического образования / Неделя. 1901, № 27.*
13. Казанский П. Е. *Возрождение изучения права в русских университетах (Речь студентам Новороссийского Университета). Одесса. Типография «Одесского листка», 1903. - 16 с.*
14. Казанский П. Е. *Речь студентам Юридического Факультета Новороссийского Университета. Одесский Листок. 1903, 11 и 12 сентября.*

15. *Lq réforme de l'enseignement du droit en Russie. Paris.1905. Revue internationale de l'enseignement. 1905.*
16. *Судебная Газета. 1903, №14. – Исторический Вестник. 1903, апрель.*
17. *Короткий Т. Р. Понятие и особенности международного правосознания / Т. Р. Короткий // Международное право современного миропорядка. Liber Amicorum к 75-летию проф. В. Н. Денисова : монография / авт. кол. ; под ред. А. Я. Мельника, С. А. Мельник, Т. Р. Короткого. – К. ; О. : Фенікс, 2012. – С. 273-295.*
18. *Короткий Т. Р. Проблемы формирования международного правосознания в процессе подготовки юристов-международников / Т. Р. Короткий // Укр. часопис міжнар. права : наук.-практ. журн. – 2013. – Спец. вип. : Проблеми викладання міжнародного права. – С. 17-26.*
19. *Короткий Т. Р. Формирование ценностных установок при подготовке юристов-международников: некоторые методические приемы / Т. Р. Короткий // Укр. часопис міжнар. права : наук.-практ. журн. – 2014. – №. 1-2. – С. 142-146.*
20. *Казанский П. Е. Введение в курс международного права / П. Е. Казанский. – Одесса, 1901. – 386 с.*
21. *Казанский П. Е. Учебник международного права публичного и гражданского / П. Е. Казанский. – Одесса, 1902. – 532 с.*

Мазуренко В. В. Погляди П.Є. Казанського щодо викладання на юридичних факультетах

У статті розглянуті діяльність та погляди П.Є. Казанського на викладання права. У статті досліджено роль П.Є. Казанського в реформуванні юридичної освіти. Також охарактеризована роль П.Є. Казанського у становленні традицій викладання Одеської школи права.

Ключові слова: П.Є. Казанський, викладання права, міжнародне право, Одеська школа права, українська юридична освіта.

Мазуренко В. В. Взгляды П.Е. Казанского о преподавании на юридических факультетах

В статье рассмотрены деятельность и взгляды П.Е. Казанского на преподавание права. В статье исследована роль П.Е. Казанского в реформировании юридического образования. Также описаны роль П.Е. Казанского в становлении традиций преподавания Одесской школы права.

Ключевые слова: П.Е. Казанский, преподавание права, международное право, Одесская школа права, украинское юридическое образование.

Mazurenko V. V. Views P. E. Kazanskyi about teaching at the law schools

The article deals with the activities and views of P. E. Kazanskyi to teach law. This article explores the role of P. E. Kazanskyi in the reform of legal education. Also

the role of P. E. Kazanskyi in the formation of the teaching tradition of the Odessa School of Law is described.

The purpose of this article is to characterize the views of P. E. Kazanskyi about teaching in law schools and their significance for modern Ukrainian legal education in the light of ongoing reforms.

The article proves that the works of P. E. Kazanskyi on the issue of reforming the teaching of law are really relevant and to date, and its developments on these issues can be used in the current conditions of the reform of legal education in Ukraine.

Keywords: P. E. Kazanskyi, law teaching, international law, Odessa law school, Ukrainian legal education.